

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA KASBIY
DEFORMATSIYANI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOIIY
PSIXOLOGIK OMILLARNI O'RGANISH MASALASI**

To'lanova Mahliyo Muratali qizi

Andijon davlat pedagogika instituti professori.

Qodirova Xursanoy Anvarjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

No'monjonova Muslima G'ulomjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

G'ayratbekova Mashhura G'ayratbek qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: Psixologik adabiyotlarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo'lishiga olib keladigan omillarning uchta guruhi mavjud: huquqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadigan omillar, shaxsiy xususiyatdagi omillar, ijtimoiy-psixologik xarakterdagi omillar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy deformatsiyani shakllantiruvchi ijtimoiy psixologik omillarni o'rganish masalasi o'rganildi.

Kalit so'zlar: kasbiy deformatsiya, ijtimoiy psixologik omillar, shaxs deformatsiyasi, boshlang'ich sinf, kognitiv holsizlik.

KIRISH

Kasbiy deformatsiya masalasi XX asrning 20-30-yillaridanoq o'rganila boshlangan. Bu borada kasbiy intilish, mehnat ishonchliligini ta'minlash, mehnat qobiliyatini oshirish muammolari, shuningdek, kasbiy faoliyatdagi noqulay sharoit bilan bog'liq vaziyatlar tadqiq etilgan ilmiy izlanishlarni ko'rish mumkin. Biroq professional deformatsiyaning profilaktik tizimini takomillashtirish masalalariga bir muncha kam e'tibor qaratilgan. Kasbiy pedagogik deformatsiyaning profilaktik tizimini takomillashtirish uchun esa birinchi navbatda professional deformatsiyaning mazmun-mohiyati va uning rivojlanishi sabablarini o'rganmoq lozim. Deformatsiya tushunchasi, odatda, organizmga ta'sir etuvchi va unda muhim

xarakter xususiyatini hosil qiluvchi o'zgarish sifatida talqin qilinadi. Ko'pgina tadqiqotchilar "Inson-Inson" tipidagi kasblarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo'lishi va shakllanishini ta'kidlaydilar. Insonning muayyan mehnat muhitiga moslashuvi uning kundalik muomalasida, mehnat faoliyatining aniq ko'rsatkichlarida, mehnat samaradorligida, ijtimoiy axborot va uning amalda ro'yobga chiqarilishida, faollikda namoyon bo'ladi. Mehnatga moslashish *birlamchi*

bo'lishi (xodimning mehnat muhitiga kirishida) va *ikkilamchi* (kasbni almashtirgan

va almashtirmagan holda ish o'rnini almashtirishida yoki muhitning jiddiy ravishda

o'zgarishida) bo'lishi mumkin. Ular murakkab tuzilishga ega bo'lib, quyidagi moslashuvlardan iboratdir:

1. Kasbiy moslashuv - shaxsning kasbiy ko'nikmalar va malakalarni muayyan darajada egallashida, unda ayrim kasbiy jihatdan zarur hislatlarning shakllanishida,

xodimning o'z kasbiga nisbatan barqaror ijobiy munosabatda bo'lishining rivojlanishida ifodalanadi. Kasb sohasidagi ish bilan tanishuvida, kasb mahorati ko'nikmalarini, funksional vazifalarni sifatli bajarishida va mehnat sohasidagi ijodkorlikda namoyon bo'ladi.

2. Ijtimoiy-psixologik moslashuv - ta'lim muassasasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'zlashtirishda, unda qaror topgan o'zaro munosabatlar tizimiga kirishda, uning a'zolari bilan o'zaro ijobiy hamjihat bo'lishda o'z ifodasini topadi.

3. Ijtimoiy-tashkiliy moslashuv - ta'lim muassasasining tashkiliy tuzilishi, boshqaruv tizimi va ishlab chiqarish jarayoniga, hizmat ko'rsatish tizimini, mehnat va dam olish rejimini o'zlashtirishni bildiradi.

4. Madaniy-maishiy moslashuv - bu mehnat tashkilotidagi turmush xususiyatlari va bo'sh vaqtni o'tkazish an'analarini o'zlashtirishdir. Bu moslashuv xususiyati ishlab chiqarish madaniyati darajasi, tashkilot a'zolarining umumiy rivojlanishi, ishdan bo'sh vaqtdan foydalanish xususiyatlari bilan belgilanadi.

5. Psixofiziologik moslashuv - bu xodimlar uchun mehnat vaqtida zarur bo'ladigan shart-sharoitlarni o'zlashtirish jarayonidir.

Ushbu moslashuv jarayonlarida shaxsning individual-tipologik xususiyatlari, motivatsiyasi, yo'nalganligi, emotsional-irodaviy jihatlari, ehtiyojlarining turfa ko'rinishga ega ekanligi pedagog shaxsida "Kuyish sindromi", ya'ni doimiy emotsional zo'riqish bilan bog'liq bo'lgan emotsional, jismoniy va aqliy to'yinishni

o'zida mujassamlashtirgan murakkab psixofiziologik fenomen vujudga kelishiga sharoit yaratadi. Mazkur sindrom depressiv holat, charchoq hissi va loqaydlik, shijoat va entuziazmning yetishmasligi, o'z faoliyatining ijobiy tomonlarini ko'ra olmaslik ishga va umuman hayotga nisbatan munosabatda salbiy ustanovkalarda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda pedagoglar psixologik salomatligiga xavf soluvchi quyidagi omillarni sanab o'tish lozim:

- pedagogik jamoadagi zo'riqishlar va nizolar, jamoa tomonidan qo'llabquvvatlanishning yo'qligi;

- pedagoglarning o'z ustida ishlashiga sharoit yaratilmaganligi va ta'lim novatsiyalarini joriy etish muhitining yo'qligi, faoliyatdagi bir xillik;

- pedagogik jamoa tomonidan yetarlicha e'tibor berilmasligi va tan olinmaslik;

- ta'limiy vositalarning tanqisligi tufayli zo'riqish;
- pedagoglardagi pedagogik faoliyat modelining real holati va idealdagi holatidagi tafovutlarning borligi;
- kasbiy karʼeraning va istiqbolning yo'qligi;
- o'quvchilarning motivatsiyalashmaganligi natijasida kelajakni ko'ra bilmaslik;
- pedagogning shaxsiy nizolari va noto'liqlik hissi.

Rus psixologi N.V.Klyuev tahriri ostida nashr qilingan "Pedagogicheskaya psixologiya" darsligida pedagoglarning psixologik salomatligini saqlashga qaratilgan faoliyatning olti jihatini ajratib ko'rsatilgan:

- 1) o'ziga nisbatan ijobiy munosabat;
- 2) shaxsning optimal darajadagi taraqqiyoti, rivojlanishi va o'zligini namoyon qilishi;
- 3) psixik integratsiya;
- 4) shaxsiy mustaqillik;
- 5) atrof muhitni real idrok etish;
- 6) atrof-muhitga adekvat ta'sir o'tkaza olish.

Ta'lim muassasalarida amaliyotchi psixolog sifatida xizmat ko'rsayotgan psixolog pedagogik faoliyatdagi hissiy toliqish sindromi quyidagi sababalar bilan bog'liq ekanligini psixoprofilaktik tadbirlar natijasida tushuntirish ishlari olib borib simptomlarni kelib chiqishi:

1. Informatsiyaning haddan ziyod ko'pligi;
2. Vaqtni to'g'ri taqsimaslik;
3. Metodik ta'minotning noto'liqligi;
4. Qaror qabul qilishning vaqtga bog'liqligi;
5. Pedagogik jamoadagi ma'suliyatning noto'g'ri taqsimlanganligi;
6. Pedagogik jamoadagi noturg'unlik va boshqalarga nisbatan tolerant munosabatni shakllantirish orqali amalga oshiradi.

Buning uchun kasbiy psixoprofilaktika quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Ma'lumotli - asosiy maqsad kasbiy yangiliklar haqida ma'lumotlar bazasini shakllantirish.
2. Tashkiliy - turli ta'lim muassasalaridagi ishni to'g'ri taqsimlanishi.
3. Adaptiv psixoprofilaktika - shaxsning kasbiy moslashuvi, ya'ni pedagogic jamoaga moslashuvini o'z ichiga qamrab oladi.
4. Pedagoglardagi depressiyani oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlar.
5. Pedagogik jamoadagi hamkorlik buzilganda, nizolar yuzaga kelganda olib boriladigan korrektsion profilaktika.
6. Kasbiy rehabilitatsiya.
7. Shaxsdagi kasbiy yo'nalganlikni oshirishga qaratilgan manipulyativ profilaktika.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdusamiyev Dilmurod Abdunabi o'g'li "O'qituvchi faoliyatida yuzaga keladigan kasbiy deformatsiyani oldini olishning pedagogic imkoniyatlari". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss.Avtoref. – Namangan 2023
2. N.P.Anikeev Jamoada ruhiy muhit.-.: T "O'qituvchi", 1993 y.
3. SH.A.Do'stmuhammedova O'qituvchilarning o'quv faoliyatlarini boshqarish psixologiyasi.-.: T , 2000 y.
4. Z.T.Nishanova Psixologik xizmat.-.: T, 2015 y.
5. Boynazarovna, A. S. (2022). Innovatsion faoliyat va axborotlar bilan ishlashga ijtimoiy-madaniy adaptatsiya hosil qilish muammosining psixologik asoslari. Ta'lim fidoyilari, 21, 73-77.